

Ordinary Urban Heritage: Pattern and Transformation of
Thai Spirit Houses, Case Study in Bangrak District
มรดกเมืองสามัญ : รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงของศาลพระภูมิ ในเขตบางรัก

*Kittisak Ruangmun*¹

Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Architecture,

Chulalongkorn University

*กิตติศักดิ์ เรืองมัน*²

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Ruangmunkitti@gmail.com

*Prin Jhearmaneechotechai*³

Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Architecture,

Chulalongkorn University

*ปริญญ์ เจียรณโชติชัย*⁴

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

PRIN.J@chula.ac.th

Received : 2023-06-11

Revised : 2023-08-10

Accepted : 2023-08-18

¹ Master's degree student in Urban and Regional Planning

² นิสิตปริญญาโท หลักสูตรการวางแผนภาคและเมืองมหบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

³ Assistant professor, PH.D.

⁴ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.

Abstract

Ordinary Urban Heritage is an alternative view of Culture Heritage. In contrast to the international conservation concept that focuses on national and official heritage, the concept of Ordinary Urban Heritage esteems the cultural heritage inherent in the everyday activities of ordinary people. The Thai spirit houses, also known as Saan Phra Phum, have held a revered position within Thai society for a long time. This spirit house represents the belief of the dwellings of guardian spirits, safeguarding homes and buildings, which this belief has transmission from generation to generation. but these cultural significances are overlooked in the context of Cultural Heritage today. Furthermore, they face the risk of destruction by the transformation of community space. This article elucidates the potential of Saan Phra Phum to assume an ordinary urban heritage. By sorting them against five selection criteria — the amount of time that the heritage has existed, their association with ordinary people, repetitive appearances or clustering, adaptability to urbanization, and the existence of heritage. it becomes evident that they merit recognition as Ordinary Urban Heritage. Moreover, the Thai spirit houses serve as valuable representations that shed light on patterns and transformations occurring amid the processes of urbanization and multicultural societies in the Bangrak District.

Keywords: ordinary urban heritage, Thai spirit houses, sacred space, multicultural societies, Bangrak district

บทคัดย่อ

มรดกเมืองสามัญเป็นแนวคิดทางเลือกในการพิจารณามรดกวัฒนธรรม ท่ามกลางกระแสการอนุรักษ์ระดับนานาชาติที่ให้ความสำคัญกับมรดกของชาติและมรดกทางการ (national and official heritage) ขณะที่มรดกเมืองสามัญให้ความสำคัญกับมรดกของผู้คนธรรมดาและมีความสัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน ศาลพระภูมิจึงเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาเป็นเวลานาน ความเชื่อเรื่องเทวดาผู้สิงสถิตเพื่อดูแลรักษากันและอาคารต่าง ๆ มีการส่งต่อความเชื่อจากรุ่นสู่รุ่นตามหลักการมรดก แต่กลับไม่ถูกกล่าวถึงในกระบวนการอนุรักษ์ อีกทั้งยังมีความเสี่ยงต่อการสูญหายไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน การศึกษานี้จึงนำแนวคิดมรดกเมืองสามัญมาใช้อธิบายศักยภาพของศาลพระภูมิในการเป็นมรดกด้วยเกณฑ์การพิจารณา 5 ข้อ คือ การมีอายุมากกว่า 50 ปี การพัฒนาโดยคนสามัญ ความซ้ำหรือการเกาะกลุ่มของมรดก การปรับตัวเข้ากับความเป็นเมือง และการปรากฏตัวอยู่ในปัจจุบัน โดยศาลพระภูมิที่เป็นมรดกเมืองสามัญยังสามารถเป็นตัวแทนในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงภายใต้บริบทเมืองและสังคมพหุวัฒนธรรมของเขตบางรัก

คำสำคัญ: มรดกเมืองสามัญ ศาลพระภูมิ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ สังคมพหุวัฒนธรรม บางรัก

บทนำ

ศาลพระภูมิในเขตบางรักปรากฏตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2500 สะท้อนการถ่ายทอดกิจกรรมและความเชื่อจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีคุณสมบัติที่สามารถพิจารณาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมตามแนวคิดมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible cultural heritage) กล่าวคือ ศาลพระภูมิสร้างขึ้นตามความเชื่อของคนไทยเพื่อเป็นที่อยู่ของผีหรือเทวดา ซึ่งเป็นเจ้าของที่แห่งนั้น เมื่อสร้างบ้านแล้วเสร็จต้องตั้งศาลขึ้นไว้ประจำบ้านและบูชาก่อนการทำงานสำคัญ เช่น ลงมือทำนา เกี่ยวข้าว พิธีเกิด แต่งงาน หรือตาย ท่านจะให้ความคุ้มครองเพื่อความสุขสบาย (PhrayaAnumanrajadhon, 1952) ศาลพระภูมิเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ทั้งที่บ้าน อาคารสำนักงาน สถานที่ราชการ (Hoskin, 1992) ความเชื่อเรื่องศาลพระภูมินี้ได้ปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน (Ambhanwong, 1995) ศาลพระภูมิยังเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (sacred space) ตามแนวคิดซึ่งหมายถึง สถานที่สร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ทางศาสนา (Brereton, 1987) หรือสถานที่ซึ่งเป็นเสมือนประตูไปสู่อีกโลกหนึ่ง (Carr-Gomm, 2008) รวมถึงแนวคิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของไทยซึ่งเป็นพื้นที่ที่ทำให้เกิดความรู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่และช่วงเวลา ทุกคนสามารถมีความรู้สึกศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ได้ ผ่านความรู้สึกของตน จิตสำนึกของตน และสามารถประสบได้ในชีวิตประจำวัน (Sowanee, 2010) ความสำคัญของศาลพระภูมิสอดคล้องกับความหมายมรดกวัฒนธรรมที่ไม่สามารถจับต้องไม่ได้ ซึ่งครอบคลุมการปฏิบัติจนถึงพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ชุมชน กลุ่มบุคคล หรือบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกวัฒนธรรมของพวกเขา มรดกนี้ถูกส่งต่อหรือถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นและสร้างสรรค์อย่างต่อเนื่องโดยชุมชนหรือกลุ่มคนเพื่อตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์ต่อธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ รวมถึงตอบสนองต่ออัตลักษณ์ของพวกเขา อนุสัญญาว่าด้วยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้นี้ ประกาศในปี พ.ศ. 2546 (UNESCO, 2022) โดยบรรจุการพิจารณาคุณค่าทางสุนทรียภาพ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ หรือสังคม รวมถึงคุณค่าที่จับต้องไม่ได้ของกฎบัตรเบอร์รา (the Burra Charter of 1979) เข้าไปด้วย (Podder et al., 2018)

อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ พ.ศ. 2508 เป็นต้นมา องค์การนานาชาติทั้งยูเนสโก (UNESCO) และไอโคโมส (ICOMOS) เป็นผู้นำในการนิยามคำจำกัดความทั่วไปและนิยามขอบเขตของมรดก (heritage) (Ahmad, 2006) การพัฒนาและบังคับใช้อนุสัญญาและสนธิสัญญาต่าง ๆ ของยูเนสโก ส่งผลให้มรดกเป็นสิ่งที่มีความเชื่อมโยงอย่างเหนียวแน่นกับอัตลักษณ์ของชาติหรือการเป็นมรดกของชาติ (national heritage) นำมาสู่วาทกรรมผู้มีอำนาจต่อมรดก (the Authorized Heritage Discourse) คือผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับวัตถุทางวัฒนธรรมมีหน้าที่ในการปกป้องและกำหนดความถูกต้อง กำหนดคุณค่า และความหมายของมรดก ส่งผลให้ผลประโยชน์ของชุมชนถูกทำให้เป็นเรื่อง ขยายขอบ (Smith, 2015) กระบวนการระบุมรดกและอนุรักษ์ซึ่งอยู่ในอำนาจรัฐนี้เรียกอีกอย่างว่า มรดกทางการ (official heritage) (Papadam, 2017) เห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องมรดกตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน ยังคงมองข้ามความสำคัญทางวัฒนธรรมของ วัตถุ กิจกรรม และองค์ประกอบทางกายภาพที่ธรรมดา ไม่แปลก หรือไม่เกี่ยวข้องกับชนชั้นนำ อาคารและพื้นที่ที่ใช้ทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันของผู้คน สิ่งเหล่านี้สมควรถูกพิจารณาเป็นมรดกเช่นกัน (Podder et al., 2018) เช่นเดียวกับการอนุรักษ์ในประเทศไทย แนวคิดการวางแผนด้านการอนุรักษ์เมืองในกระแสหลักให้ความสำคัญกับมรดกที่ถูกจัดให้อยู่ในสกุลช่างชั้นสูง งานศิลปะที่วิจิตรงดงามและมีความเกี่ยวข้องกับผู้มีฐานะและสถานภาพสูงในสังคม (Sapu, 2018) แนวคิดมรดกเมืองสามัญจึงเป็นทางเลือกหนึ่งในการพิจารณามรดกในเขตเมืองและเป็นแนวคิดที่เติมเต็มความเข้าใจเรื่องมรดกในปัจจุบันที่ให้ความสำคัญกับมรดกที่จับต้องได้เพียงเท่านั้น (Jhearmaneechotechai, 2022)

มรดกเมืองสามัญ (Ordinary urban heritage) เป็นแนวคิดที่ประกอบขึ้นด้วยการทบทวนแนวคิดมรดกพื้นถิ่น (vernacular heritage) มรดกเมือง (urban heritage) และมรดกสามัญ (ordinary heritage) จากการทบทวนทั้ง 3

แนวคิด สามารถระบุลักษณะของมรดกเมืองสามัญ คือ มรดกที่ไม่ใช่ชนชั้นสูง เป็นมรดกที่พบได้โดยทั่วไปและไม่มีค่าเปลี่ยนแปลงใหม่ แต่มีความสัมพันธ์กับความเชื่อและเรื่องเล่าของชาวบ้าน มีความสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่น มีความโดดเด่นของท้องถิ่น และมีความสัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน โดยมรดกเมืองสามัญสามารถคัดกรองด้วยเกณฑ์การพิจารณา 5 ข้อที่สัมพันธ์กับลักษณะดังกล่าวข้างต้น อันได้แก่ ระยะเวลาที่มรดกปรากฏ การพัฒนาโดยคนธรรมดา การเกาะกลุ่มหรือซ้ำกัน การปรับตัวเข้ากับบริบทเมือง และการปรากฏอยู่ในปัจจุบัน (Jhearmaneechotechai, 2022)

เขตบางรักถูกเลือกให้เป็นพื้นที่ศึกษา บริเวณที่เป็นย่านศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและย่านสังคมพหุวัฒนธรรมเก่าแก่ของกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่ภายหลังการตัดถนนเจริญกรุงทำให้ย่านที่เคยเป็นชานพระนครเติบโตขึ้นเป็นย่านธุรกิจ ย่านสถานกงสุล และเป็นย่านที่อยู่อาศัยของชาวต่างชาติและชาวไทย (Nibhatsukit, 2021) รวมทั้ง การขยายตัวของชุมชนชาวจีนออกมาตั้งถิ่นฐานภายนอกตลาดสำเพ็งในช่วงรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ทำให้ชาวจีนมาตั้งถิ่นฐานในบางรักตามแนวถนนสุรวงศ์ ถนนสีพระยา ถนนเดโช และถนนสีลม (Duke & Bunnag, 1986) ย่านที่อยู่อาศัยหรือพื้นที่ชุมชนเหล่านี้ มักพบศาลพระภูมิประจำอาคารและซ่อนอยู่ในตรอก ซอก ซอย รวมทั้งในบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานระหว่างชาวจีนและชาวไทยได้มีการผสมรวมระหว่างความเชื่อโดยการตั้งศาลพระภูมิในฐานะเทวดาดูแลรักษาสถานที่แห่งนั้นคู่กับศาลเจ้าจีน แต่การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เมืองของเขตบางรักในฐานะเป็นย่านธุรกิจสำคัญทำให้ศาลพระภูมิกำลังเผชิญความท้าทาย เนื่องจากพื้นที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นอาคารเดี่ยวและตึกแถวที่มีศาลพระภูมิประจำอาคาร ถูกรื้อถอนรวมแปลงเพื่อสร้างเป็นอาคารขนาดใหญ่หลายร้อยตารางเมตร อาคารขนาดใหญ่นี้ไม่ได้นิยมสร้างศาลพระภูมิประจำอาคาร ทำให้ศาลพระภูมิที่ไม่ถูกกล่าวถึงในกระบวนการอนุรักษ์กำลังเผชิญต่อการสูญหายไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชุมชน ดังนั้นการนำเสนอศาลพระภูมิในเขตบางรักตามแนวคิดมรดกเมืองสามัญนี้ นอกจากสามารถสนับสนุน ส่งเสริมการอนุรักษ์ และฟื้นฟูชุมชนพหุวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ สังคม และวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับการวางแผนในเชิงกายภาพแล้ว ยังสามารถนำผลการบันทึกรูปแบบศาลพระภูมิที่อาจเป็นวัฒนธรรมเสี่ยงต่อการสูญหายไปเป็นฐานข้อมูลประกอบการวางแผนอนุรักษ์เมืองในอนาคต

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษารูปแบบและการเปลี่ยนแปลงของศาลพระภูมิในเขตบางรัก ประกอบด้วย 3 กระบวนการ ดังนี้ **กระบวนการที่ 1** การรวบรวมข้อมูลในงานวิจัยนี้ ประกอบด้วย การรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลปฐมภูมิของเขตบางรัก ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ (1) แผนที่ประวัติศาสตร์ ใน 5 ช่วงปี (คือ พ.ศ. 2439, พ.ศ. 2454, พ.ศ. 2475, พ.ศ. 2517 และพ.ศ. 2530) (2) ภาพถ่ายทางอากาศหรือภาพถ่ายระยะไกล (remote sensing) ปี พ.ศ. 2501 และ (3) แผนที่ฐานข้อมูลภูมิศาสตร์สารสนเทศ (GIS) ซึ่งปรับปรุงข้อมูลโดยผู้วิจัยตามภาพถ่ายดาวเทียมปี พ.ศ. 2565 และถือเป็นแผนที่ฐานข้อมูลปัจจุบัน การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของอาคารจากแผนที่ทั้งสามชุดนี้เป็นการวิเคราะห์เพื่อกำหนดกรอบพื้นที่สำรวจ โดยแผนที่ พ.ศ. 2439, พ.ศ. 2454 และแผนที่ พ.ศ. 2475 สะท้อนการเกาะกลุ่มของอาคารเดี่ยวที่เป็นบ้านท่ามกลางพื้นที่สวนและตึกแถวตามแนวถนนสายสำคัญ แผนที่ พ.ศ. 2501 และแผนที่ พ.ศ. 2517 สะท้อนการกระจายตัวของตึกแถวทั่วพื้นที่บางรักซึ่งมาพร้อมกับการพัฒนาตึกแถวสองฝั่งตรอกหรือซอยตัน และแผนที่ พ.ศ. 2530 สะท้อนการรวมแปลงที่ดินอาคารเดี่ยว ตึกแถว ตรอกหรือซอยบางส่วนให้เป็นอาคารขนาดใหญ่ ซึ่งตามความเชื่อในย่านที่อยู่อาศัย สถานที่ราชการ และอาคารใหญ่ มักมีศาลพระภูมิเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำอาคาร (Ambhanwong, 1995) โดยเมื่อทราบบริเวณที่มีการปรากฏหรือเกาะกลุ่มของอาคารเดี่ยว ตึกแถว ตรอกหรือซอยตันนำไปสู่การสำรวจภาคสนามด้วยการเดินเท้าและสำรวจเชิงประจักษ์ด้วยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-

participant observation) ในบริเวณดังกล่าวเป็นสำคัญ ซึ่งการสำรวจภาคสนามนี้เป็นการบันทึกข้อมูลปฐมภูมิ คือ ข้อมูลทางกายภาพของศาลพระภูมิทั้งรูปทรงและตำแหน่งที่ตั้งศาลพระภูมิ

กระบวนการที่ 2 ของงานวิจัย คือ การคัดกรองศาลพระภูมิเป็นมรดกเมืองสามัญด้วยเกณฑ์การพิจารณา 5 ข้อ ได้แก่ (1) ระยะเวลาที่มรดกนั้นปรากฏขึ้นในพื้นที่ มรดกเมืองสามัญต้องปรากฏขึ้นในพื้นที่ 50 ปีขึ้นไป (2) มรดกของบุคคลสามัญ มรดกที่เข้าข่ายเกณฑ์ข้อนี้ต้องเป็นมรดกของบุคคลสามัญในพื้นที่ ต้องไม่ใช่มรดกที่เกี่ยวข้องกับรัฐหรือชนชั้นสูง รวมถึงต้องไม่ถูกพิจารณาให้เป็นมรดกวัฒนธรรม (cultural heritage) (3) มรดกเมืองสามัญต้องมีการปรากฏตัวอย่างซ้ำกันหรือเกาะกลุ่มกัน (4) มรดกต้องมีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับความเป็นเมือง และ (5) มรดกต้องปรากฏอยู่ในปัจจุบัน (Jhearmaneechotechai, 2022)

เนื่องจากศาลพระภูมินั้นไม่มีการบันทึกข้อมูลปีที่ตั้งศาลและไม่มีการบันทึกตำแหน่งลงในแผนที่ประวัติศาสตร์เพราะเป็นสิ่งปลูกสร้างที่มีขนาดเล็ก แต่การสร้างศาลพระภูมิมักสร้างพร้อมกับอาคารเพราะตามความเชื่อประเพณีไทยที่ปฏิบัติตั้งแต่โบราณ เมื่อปลูกบ้านเสร็จแล้วต้องทำพิธีตั้งศาลพระภูมิเสียก่อน (Ambhanwong, 1995) หรือตั้งขึ้นเร็วที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ภายหลังการสร้างบ้าน (Davidson, 1996) นอกจากนี้ วิธีการผลิตศาลพระภูมิปรับเปลี่ยนตามสมัยจากการสร้างศาลเป็นไม้เป็นศาลที่มีการเสริมความแข็งแรง เช่น การเสริมโครงเหล็กที่ทนทานก่อนการหล่อขึ้นรูปด้วยปูน การใช้สัทาศาลชนิดพิเศษ เป็นต้น ศาลพระภูมิที่สร้างด้วยปูนโดยทั่วไปมีอายุ 30 – 40 ปี การชำรุดส่วนมากเริ่มจากที่ตัวศาล เสารับตัวศาลยังสามารถใช้ได้ การซ่อมแซมจึงมีทั้งการเปลี่ยนใหม่เฉพาะตัวศาลหรือซ่อมส่วนที่ชำรุดหรือเปลี่ยนศาลใหม่แทนที่ศาลเดิม (Kladsap, 2012) ดังนั้นความเชื่อเรื่องศาลพระภูมิต้องสร้างพร้อมกับอาคาร ประกอบกับความคงทนของศาลพระภูมิ การซ่อมแซมหรือเปลี่ยนศาลใหม่ทดแทนศาลเดิม จึงสะท้อนความต่อเนื่องของการตั้งศาลตั้งแต่แรกสร้างอาคารจนถึงปัจจุบัน เมื่อพิจารณาร่วมกับผลการสำรวจภาคสนามด้วยการเดินเท้าพบว่า ศาลพระภูมิที่มีคุณสมบัติเป็นมรดกเมืองสามัญ ร้อยละ 99 เป็นศาลพระภูมิที่ทำจากปูนหล่อขึ้นรูป ดังนั้นศาลพระภูมิที่ตั้งอยู่ในบริเวณอาคารเดี่ยว ตึกแถว ตรอก ซอย หรือถนน ของเขตบางรัก ซึ่งปรากฏขึ้นในแผนที่ประวัติศาสตร์ช่วงปี พ.ศ. 2439, พ.ศ. 2454 และพ.ศ. 2475 การปรากฏอาคารบนภาพถ่ายระยะไกลปี พ.ศ. 2501 และข้อมูลการก่อสร้างของอาคารที่มีอายุมากกว่า 50 ปีขึ้นไป ถือว่าศาลพระภูมินั้นมีคุณสมบัติในเกณฑ์เรื่องอายุ นอกจากนี้ศาลพระภูมิที่ปรากฏขึ้น ในช่วงปี พ.ศ. 2517 ปัจจุบันนับว่ามีอายุ 49 ปี ซึ่งในอนาคตอันใกล้ศาลพระภูมิเหล่านี้จะเป็นไปตามเกณฑ์ การศึกษานี้จึงนับว่าอาคารที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2517 มีคุณสมบัติในเกณฑ์อายุเช่นเดียวกัน

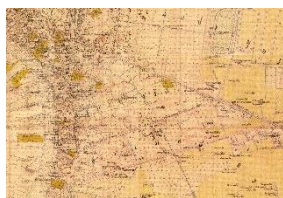
กระบวนการที่ 3 คือ การอธิบายรูปแบบและการเปลี่ยนแปลงของศาลพระภูมิที่เข้าข่ายตามเกณฑ์มรดกเมืองสามัญทั้ง 5 ข้อ ตามอิทธิพลของเมืองและสังคมพหุวัฒนธรรม เขตบางรัก

การเป็นมรดกเมืองสามัญของศาลพระภูมิ

เมื่อพิจารณาชุดแผนที่ประวัติศาสตร์ (ดูในภาพที่ 1) จึงพบว่า การขยายตัวของพื้นที่เมืองหรือการปรากฏของอาคารในแต่ละช่วงเวลามีความสอดคล้องกับการกำหนดอายุของศาลพระภูมิ กล่าวคือ การตัดถนนเจริญกรุงภายหลังการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของย่านบางรักขึ้นเป็นอย่างมาก ทำให้ย่านที่เคยเป็นชานพระนครกลายเป็นย่านที่มีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยหนาแน่นและกลายเป็นย่านธุรกิจ ย่านสถานทูต และย่านสถานที่ราชการ (Nibhatsukit, 2021)

เขตบางรัก พ.ศ. 2439

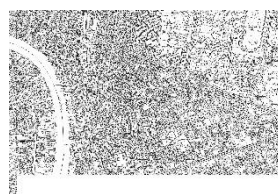
เขตบางรัก พ.ศ. 2454

เขตบางรัก พ.ศ. 2475

เขตบางรัก พ.ศ. 2517

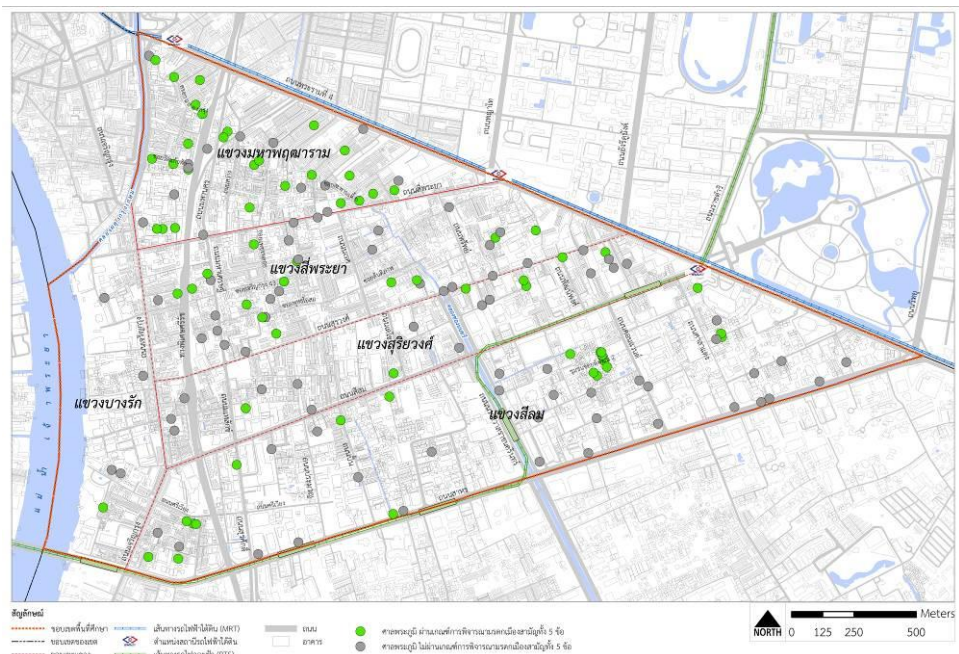

เขตบางรัก พ.ศ. 2530

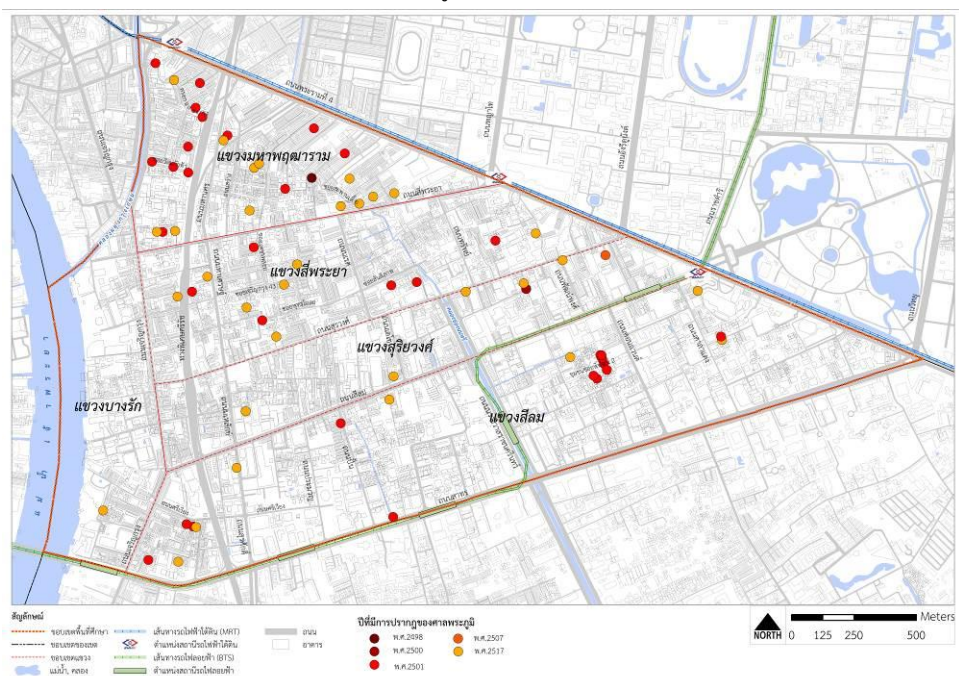
ภาพที่ 1 แผนที่ประวัติศาสตร์ เขตบางรัก

ที่มา: หน่วยวิจัยแผนที่ประวัติศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผังแผนที่ประวัติศาสตร์ ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2500 พื้นที่เมืองเขตบางรักขยายตัวตามแนวถนนเจริญกรุงเป็นสำคัญ แต่เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการและศาสนสถานขนาดใหญ่หลายศาสนา ศาลพระภูมิที่เป็นมรดกเมืองสามัญจึงปรากฏในบริเวณฝั่งติดแม่น้ำเจ้าพระยาน้อย อีกทั้งบริเวณที่พื้นที่เมืองขยายตัวตั้งแต่ในอดีตและพบศาลพระภูมิ คือ ตามแนวคลองผดุงกรุงเกษม เนื่องจากเป็นพื้นที่ซึ่งขยายตัวมาจากพื้นที่ตลาดน้อยทางทิศเหนือ ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2517 พื้นที่เมืองในเขตบางรักมีความหนาแน่นขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทั้งในบริเวณเดิมและการพัฒนาตึกแถวตามแนวถนนสายสำคัญ ศาลพระภูมิจึงปรากฏขึ้นในช่วงเวลานี้จำนวนมาก ภายหลังปี พ.ศ. 2517 จนถึงปี พ.ศ. 2530 พื้นที่เมืองเขตบางรักมีการพัฒนาอาคารขนาดใหญ่ทั่วทั้งเขต โดยบริเวณที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดตามแนวถนนสายสำคัญภายในเขตบางรัก เช่น ถนนสาทร ถนนพระรามที่ 4 ถนนสีลมโดยเฉพาะช่วงถนนราธิวาสราชนครินทร์ ถึงถนนพระรามที่ 4 และถนนสุขุมวิทช่วงถนนเรศถึงถนนพระรามที่ 4 เป็นต้น บริเวณดังกล่าวได้เปลี่ยนพื้นที่ชุมชนจากบ้านเดี่ยว ตึกแถว เป็นอาคารขนาดใหญ่หลายตารางเมตร ทำให้ศาลพระภูมิประจำบ้านเดี่ยวและตึกแถวสูญหายไป และเปลี่ยนเป็นการสร้างศาลพระพรหมประจำอาคาร ดังนั้นศาลพระภูมิในปัจจุบันจึงปรากฏท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เมืองเขตบางรัก หากศาลนั้นถูกละทิ้งจากเจ้าของอาคารโดยปล่อยให้รกร้างและไม่ปรากฏร่องรอยการบูชาศาลพระภูมิ ศาลดังกล่าวไม่พิจารณาเป็นมรดกเมืองสามัญ การสำรวจภาคสนามภายในเขตบางรัก พบ ศาลพระภูมิจำนวน 154 แห่ง นำมาซึ่งการพิจารณาโดยเกณฑ์การพิจารณาทั้ง 5 ข้อ ผลการพิจารณา พบว่า ศาลพระภูมิจำนวน 67 แห่ง มีคุณสมบัติตามเกณฑ์การพิจารณาและเป็นมรดกเมืองสามัญ (ดูในภาพที่ 2 (1))

(1) ตำแหน่งศาลพระภูมิจากผลการสำรวจภาคสนาม

(2) ตำแหน่งศาลพระภูมิจำแนกตามช่วงเวลาการปรากฏ

ภาพที่ 2 ศาลพระภูมิจากการสำรวจภาคสนามและผลการพิจารณาตามเกณฑ์มรดกเมืองสามัญ

ที่มา: ผู้วิจัย, 2566

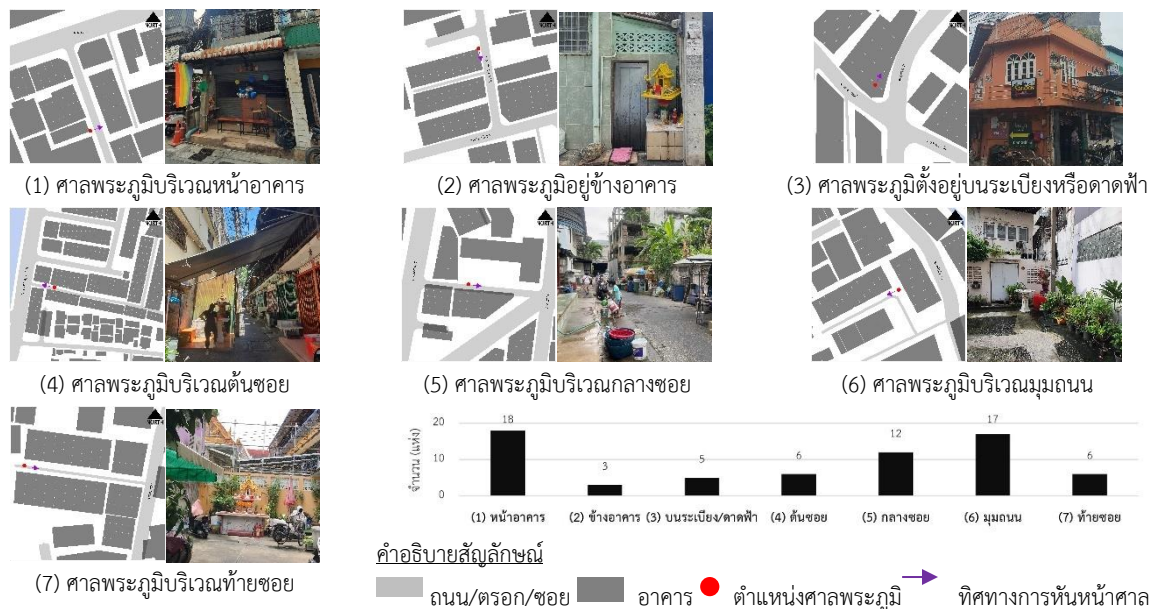
เกณฑ์การพิจารณาข้อที่ 1 ศาลพระภูมิมิมีระยะเวลาที่ปรากฏขึ้นเป็นไปตามเกณฑ์ ซึ่งเกณฑ์ข้อนี้กำหนดไว้ว่า มรดกต้องมีอายุ 50 ปี ดังที่กล่าวในระเบียบวิธีวิจัยถึงการพิจารณาการปรากฏอาคารบนแผนที่ประวัติศาสตร์เป็นตัวกำหนดอายุของศาลพระภูมิ จากการวิเคราะห์แผนที่ทั้ง 3 ชุดและข้อมูลการก่อสร้างอาคาร พบว่า ศาลพระภูมิปรากฏใน 5 ช่วงเวลา (ภาพที่ 2 (2)) โดยการกระจายตัวของศาลพระภูมิที่ปรากฏขึ้นก่อนปี พ.ศ. 2500 มักกระจายตัวอยู่ในบริเวณซอยสะพานเตี้ย ตรอกคลองกรุง และซอยวัดแก้วฟ้า แขวงมหาพฤฒาราม ซอยเพชรพลอย ซอยพุทธโอสถ ซอยสันติภาพ แขวงสุริยวงศ์ ถนนศรีเวียง ถนนปิ่น และชุมชนซอยพิพัฒน์ 2 แขวงสีลม ส่วนศาลพระภูมิที่ปรากฏตัวในช่วงปี พ.ศ. 2517 ได้กระจายตัวทั้งเดิมเดิมภายในพื้นที่เดิมและปรากฏขึ้นในบริเวณใหม่ ตัวอย่างเช่น ริมถนนสี่พระยา ต้นซอยสะพานเตี้ย แขวงมหาพฤฒาราม ริมถนนสุริยวงศ์ช่วงถนนทรัพย์ถึงถนนพัฒน์พงศ์ แขวงสุริยวงศ์ ถนนสีลมช่วงถนนมหะสิทธิ์ถึงถนนเคโซ ในแขวงสีลม เป็นต้น ทั้งนี้ ศาลพระภูมิส่วนใหญ่ปรากฏขึ้นพร้อมกับอาคารช่วง พ.ศ. 2501 และ พ.ศ. 2517 ในสัดส่วนร้อยละ 48 เท่ากัน

เกณฑ์การพิจารณาข้อที่ 2 มรดกของคนสามัญ หมายถึง มรดกที่สร้างขึ้น พัฒนา และใช้งานโดยคนธรรมดาสามัญ และไม่ใช่โดยภาครัฐหรือชนชั้นสูง ความเชื่อเรื่องพระภูมิเจ้าที่ที่มีมาพร้อมกับความเชื่อในเรื่องผีบ้าน ผีเรือน ผีบรรพบุรุษ ซึ่งคำว่า พระภูมิ ปรากฏขึ้นครั้งแรกในวรรณกรรมเรื่อง กำสรวลศรีปราชญ์ วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย ตั้งแต่นั้นมาประกาศต่าง ๆ ได้ปรากฏคำว่าพระภูมิด้วยเสมอมา โดยพระเสื้อเมือง พระทรงเมือง พระหลักเมือง และพระภูมิ มีความสัมพันธ์กันแต่แตกต่างกันด้วยขนาดขอบเขตการคุ้มครอง พระภูมิเป็นเทวดาคุ้มครองบ้านเรือน ตามความหมายเดิม บ้าน หมายถึงหมู่บ้าน ซึ่งแต่ละหมู่บ้านจะมีหอผีประจำหมู่บ้านเพียงหอเดียว (Pinthasut, 1970) แต่ในกรุงเทพฯ ไม่พบหอผีประจำหมู่บ้านหรือผีเรือน เนื่องจากเปลี่ยนประเพณีไปเป็นศาลพระภูมิหมด (KlaauyamaNaAyudhya, 1971) ถึงแม้ว่าศาลพระภูมิที่พบในเขตบางรักไม่ได้สร้างโดยเจ้าของอาคาร แต่ถูกซื้อจากร้านจำหน่ายตามความเชื่อเรื่องพระภูมิของเจ้าของอาคารมาตั้งภายในบริเวณของตนและเป็นผู้ใช้งานด้วยการบูชาและดูแลรักษาศาลพระภูมินั้น

นอกจากนี้ การตั้งศาลพระภูมิเพื่อให้ถูกต้องประเพณีนิยมแต่โบราณ ต้องหาโหรหรือผู้ทรงคุณวุฒิในการตั้งศาลมาเลือกชัยภูมิสำหรับตั้งศาล กำหนดวัน เวลา และฤกษ์ยามยกศาล (Yimkamphu & Phenrat, 1964) โดยผู้ประกอบพิธีกรรมในการตั้งศาลพระภูมิส่วนใหญ่ก็เป็นคนธรรมดาด้วย อ้างอิงจากผลการศึกษาเรื่อง “การจัดการศาลพระภูมิในเขตกรุงเทพมหานคร” พบว่า มีผู้ประกอบพิธีกรรมเพื่อตั้งศาลพระภูมิจำนวนมากในกรุงเทพมหานคร โดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ พรหมณ์ราชูร์ คือ ราชูร์ทั่วไปซึ่งเป็นที่ยอมรับให้ประกอบพิธีกรรม มีระเบียบพิธีกรรมปฏิบัติตามแบบแผนของเชื้อสายตระกูลตน ซึ่งพบพรหมณ์ราชูร์กลุ่มนี้เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมจำนวนมาก กลุ่มที่ 2 คือ หมอศาล หมายถึง ขรวาสชายผู้มีความรู้ความสามารถในการตั้งศาลพระภูมิ โดยมากนิยมผู้ที่บรรลุนิติภาวะหรือผู้เคยบวชเรียน ส่วนใหญ่มีระเบียบในการตั้งศาลที่แตกต่างกัน เนื่องจากได้ศึกษาองค์ความรู้จากคนละแห่งแต่มีการแต่งกายคล้ายคลึงกับพรหมณ์ กลุ่มที่ 3 คือ พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเชื่อว่าเมื่อพระภิกษุมำทำพิธีอัญเชิญเทวดาทั้งหลายยอมรับรู้และอำนวยประโยชน์ต่าง ๆ (Kladsap, 2012)

เกณฑ์การพิจารณาข้อที่ 3 การปรากฏตัวอย่างซ้ำ ๆ หรือการเกาะกลุ่มของมรดก มรดกในชีวิตประจำวันต้องปรากฏอย่างแพร่หลายในพื้นที่สาธารณะเพื่อตอบสนองต่อกิจกรรมของคนในท้องถิ่น แทนที่เป็นอาคารที่มีลักษณะเฉพาะเพียงหลังเดียว การปรากฏอย่างซ้ำ ๆ ของศาลพระภูมิ เขตบางรัก สามารถอธิบายได้ใน 3 ลักษณะ ดังนี้ ลักษณะที่ 1 การปรากฏซ้ำกันของตำแหน่งที่ตั้งของศาลพระภูมิ ตำแหน่งที่ตั้งศาลพระภูมิในแต่ละตำราไม่ปรากฏการระบุพิคัดแน่ชัด แต่ในทุกตำราปรากฏข้อพึงกระทำตรงกัน คือ ห้ามมิให้เงาทับศาลหรือเงาศาลทับบ้าน (PhraYannawet, 1951) การตั้งศาลพระภูมิไม่ให้เงาบ้านทับศาล จึงไม่มีที่ใดในบ้านนอกจากบริเวณใกล้กับรั้วบ้าน

(Kaewsonthi, 1950) และอย่าใกล้กับตัวบ้านนัก (Phinkhanngoen, 1968) โดยสามารถสรุปเป็น 4 กลุ่มที่ซ้ำกัน คือ กลุ่มที่ 1 ศาลพระภูมิตั้งอยู่บริเวณหน้าอาคาร ร้อยละ 27 ซึ่งรวมถึงศาลพระภูมิที่ตั้งอยู่บริเวณหน้าอาคารเดี่ยวและหน้าตึกแถว กลุ่มที่ 2 ศาลพระภูมิตั้งอยู่บนพื้นที่ถนน ซอย หรือตรอกซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะ ประกอบไปด้วย บริเวณท้ายซอย ร้อยละ 26 บริเวณกลางซอย ร้อยละ 16 บริเวณต้นซอยและบริเวณมุมถนนมีสัดส่วนเท่ากันคือ ร้อยละ 9 กลุ่มที่ 3 คือศาลพระภูมิตั้งอยู่บนอาคารบริเวณระเบียงและดาดฟ้า ชั้น 2 หรือชั้น 3 ของอาคาร ร้อยละ 8 และกลุ่มที่ 4 คือ ศาลพระภูมิตั้งอยู่ข้างอาคาร คิดเป็นร้อยละ 4 (ดูในภาพที่ 3)

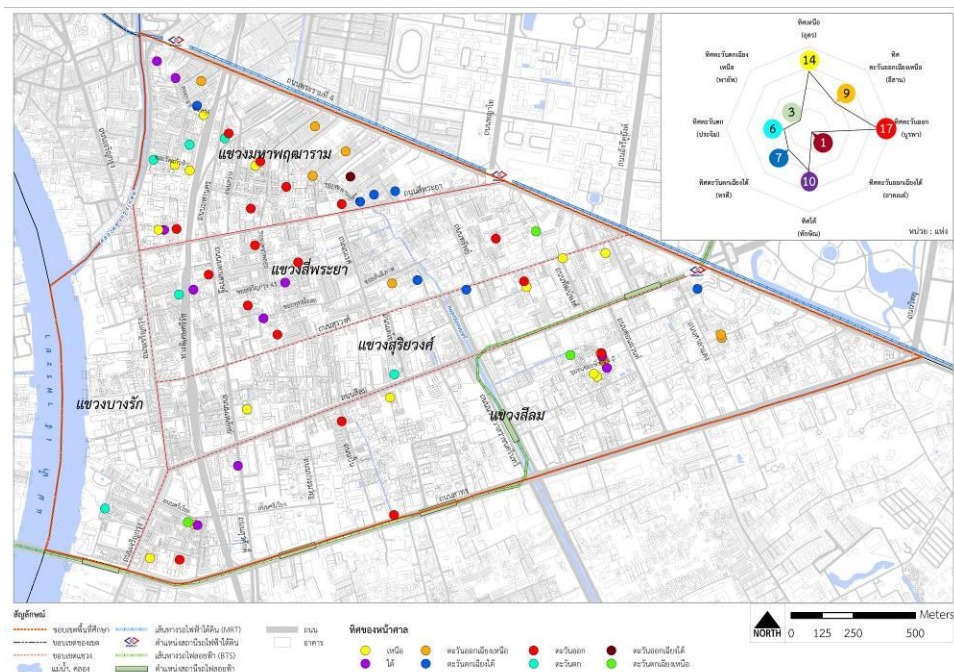

ภาพที่ 3 ตัวอย่างศาลพระภูมิจำแนกตามตำแหน่งที่ตั้ง

ที่มา: ผู้วิจัย, 2566

ลักษณะที่ 2 การปรากฏตัวซ้ำกันของทิศที่ตั้งของศาล สำหรับการตั้งศาลพระภูมิที่ดี คือ ต้องถูกต้องตามทิศเดช ศรี มนตรีของเจ้าบ้านจะดีหรืออย่างน้อยก็พยายามอย่าให้เป็นทิศกาลกรณีกแก่เจ้าบ้าน (Yimkamphu & Phenrat, 1964) โดยทิศทางที่สมควรตั้งศาลเพื่อความมงคลตามความเชื่อปรากฏในหลายลักษณะ ได้แก่ ทิศที่ควรตั้งศาลโดยปกติ คือ ทิศอีสาน บุรพา และอาคเนย์ (PhraYannawet, 1951) รวมถึงทิศอุดรของบ้าน ยังถือเป็นทิศที่สามารถตั้งศาลได้โดยปกติ (Kaewsonthi, 1950) กรณีที่มีพื้นที่จำกัดต้องเลือกตั้งได้แค่สองทิศเท่านั้นคือ ทิศอุดรและทิศทักษิณ (Yimkamphu & Phenrat, 1964) นอกจากนี้ ยังปรากฏการให้ความสัมพันธ์ของทิศที่ตั้งศาลกับสถานะทางสังคมของเจ้าบ้าน ดังระบุว่า พระภูมิตั้งหน้าคฤหาสน์หันหน้าไปทางทิศอุดร พระภูมิตั้งหน้าบ้านพ่อบ้านหันหน้าไปทางทิศทักษิณ พระภูมิตั้งหน้าหรือสวนหันหน้าไปทางประจิม พระภูมิตั้งหน้าวัดหันหน้าไปทางบุรพา พระภูมิตั้งหน้าบ้านสาวหันหน้าไปทางอีสาน (Kaewsonthi, 1950) ศาลพระภูมิของชนธรรมดาสามัญ ไม่ได้ถูกกล่าวไว้ในตำรา แต่ตามที่นิยมในหมู่ไพร่และผู้ที่ทำพิธีต่าง ๆ คือ หันหน้าไปทางทิศอีสานและอาคเนย์ อยู่สองทิศนี้เท่านั้น (Yimkamphu & Phenrat, 1964) จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปทิศที่สามารถตั้งศาลพระภูมิได้ตามความเชื่อ ประกอบไปด้วย 6 ทิศ คือ ทิศอุดร อีสาน บุรพา อาคเนย์ ทักษิณ และประจิม

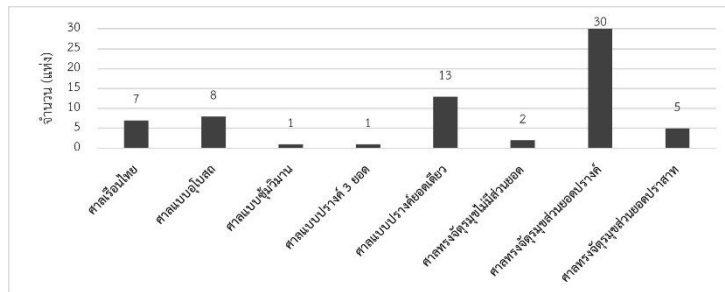
เมื่อพิจารณาศาลพระภูมิที่เป็นมรดกเมืองสามัญ เขตบางรัก ยังปรากฏความเชื่อเรื่องทิศมงคลทั้ง 6 ทิศในปัจจุบัน (ดูในภาพที่ 4) โดยทิศที่มีการตั้งศาลมากที่สุด คือ ทิศบูรพา ร้อยละ 25 ทิศอุดร ร้อยละ 21 และทิศทักษิณ ร้อยละ 15 มักกระจายตัวในแขวงสี่พระยาและแขวงสุริยวงศ์ บริเวณตรอกฉลองกรุง ซอยสว่าง ซอยพระนครเศ ซอยเพชรพลอย ทั้งนี้ ยังปรากฏทิศอาคเนย์หนึ่งในทิศมงคลตามความเชื่อ ปรากฏในเขตบางรักด้วยสัดส่วนที่ต่ำ คือ ร้อยละ 1 นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างทิศและสถานะทางสังคมของเจ้าบ้านพบว่าไม่มีความสัมพันธ์แล้ว พิจารณาได้จากทิศประจิมตามความเชื่อเป็นทิศของศาลพระภูมิประจำสวน ไร่นา แต่ในปัจจุบันไม่ปรากฏสวน ไร่นา ภายในพื้นที่บางรักแล้ว โดยปัจจุบันศาลพระภูมิในทิศประจิมได้ตั้งอยู่บริเวณหน้าอาคารบ้านพัก ต้นซอย และท้ายซอย

ภาพที่ 4 ตำแหน่งศาลพระภูมิจำแนกตามทิศทางการตั้งศาล

ที่มา: ผู้วิจัย, 2566

ลักษณะที่ 3 คือ การปรากฏตัวซ้ำกันของรูปทรงของศาลพระภูมิสามารถจำแนกออกเป็น 8 รูปแบบหลัก ส่วนใหญ่เป็นศาลทรงจตุรมุข ส่วนยอดเป็นปราสาท (คล้ายปราสาทพระเทพบิดร) ร้อยละ 43 รองลงมาเป็นศาลทรงปราสาท ยอดเดียว ร้อยละ 19 ศาลทรงอาคารพระอุโบสถ ภาคกลาง ร้อยละ 12 ศาลทรงเรือนไทย ภาคกลาง ร้อยละ 10 และศาลทรงจตุรมุข ส่วนยอดเป็นปราสาท (คล้ายพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท) ร้อยละ 9 ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 รูปทรงของศาลพระภูมิที่พบในเขตบางรัก

ที่มา: ผู้วิจัย, 2566

เกณฑ์การพิจารณาข้อที่ 4 การปรับตัวให้เข้ากับบริบทเมือง ในงานเขียนเรื่อง “ผีสาวเทวดา (พ.ศ.2495)” ของพระยาอนุมานราชธน ว่า “ตามคติของจีน เขามีพระภูมิเจ้าที่ประจำหมู่บ้าน ไม่ได้มีพระภูมิบ้านแยกกันมากมายทุกบ้านเรือนเหมือนในกรุงเทพฯ” (PhrayaAnumanrajadhon, 1952) เนื้อหาดังกล่าวบรรยายภาพการตั้งศาลพระภูมิในช่วงต้นรัชกาลที่ 9 หรือ 70 ปีที่ผ่านมา สะท้อนถึงทัศนคติต่อการตั้งศาลพระภูมิของแต่ละบ้านและมีทัศนคติต่อการตั้งศาลพระภูมิประจำหมู่บ้านว่าไม่ใช่วิถีที่พบได้โดยทั่วไปในกรุงเทพฯ แต่เนื่องจากความหนาแน่นในการใช้พื้นที่ชั้นล่างหรือข้อจำกัดการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่เมืองของบางรัก หลายศาลจึงมีการเปลี่ยนรูปแบบไปเป็นศาลที่ใช้ร่วมกันของละแวกบ้านที่อยู่ในซอย หรือมีการเปลี่ยนไปอยู่บนหลังคา (Jhearmaneechotechai, 2022) นอกจากนี้หากพิจารณาถึงประเภทของอาคาร ตึกแถวถือเป็นอาคารพาณิชย์พักอาศัยที่เริ่มมีขึ้นในประเทศไทยพร้อมกับการตัดถนนในกรุงเทพฯ (Tapananont et al., 2016) ซึ่งภายหลังการตัดถนนเจริญกรุง สิ่งที่ได้เห็นได้ชัดว่ากรุงเทพฯ เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมาก คือ ตึกแถว (Nibhatsukit, 2021) เมื่อพิจารณาพร้อมกับเกณฑ์การพิจารณาข้อที่ 3 ความซ้ำลักษณะที่ 1 เรื่อง ตำแหน่งที่ตั้งของศาลพระภูมิที่มีลักษณะซ้ำกัน 4 กลุ่ม คือ การตั้งหน้าอาคารเดี่ยวหรือตึกแถว การตั้งบนพื้นที่ถนน ซอย หรือตรอก การตั้งบนพื้นที่ระเบียงหรือคาดฟ้า และการตั้งข้างอาคาร ความซ้ำทุกลักษณะนี้สะท้อนถึงความพยายามปรับตัวเข้ากับบริบทเมืองซึ่งมีพื้นที่จำกัด ตำแหน่งของศาลพระภูมิจึงเกิดขึ้นในทุกพื้นที่ที่สามารถตั้งได้ ดังนั้นเกณฑ์การพิจารณาข้อที่ 3 ความซ้ำลักษณะที่ 1 จึงมีคุณสมบัติในเกณฑ์การพิจารณาข้อที่ 4 เรื่องการปรับตัวเข้ากับบริบทเมืองด้วย

นอกจากการปรับตัวให้เข้ากับบริบทเมืองเรื่องตำแหน่งที่ตั้งศาลพระภูมิดังกล่าว การปรับตัวเข้ากับบริบทเมืองสามารถอธิบายด้วยการปรับตัวภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรม แนวคิดที่หมายถึงสังคมที่มีประชากรตั้งแต่สองกลุ่มขึ้นไป แต่ละกลุ่มมีลักษณะวัฒนธรรม มีอัตลักษณ์ และชุมชนของตนเอง บางครั้งอาจมีลักษณะซ้อนทับกันระหว่างกลุ่ม (Sirisakdamkeong, 2006) โดยศาลพระภูมิที่สามารถอธิบายการปรับตัวภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรมมีจำนวนทั้งสิ้น 6 แห่ง โดยทุกแห่งปรากฏอยู่ในแขวงมหาพฤฒาราม สามารถอธิบายได้ใน 3 รูปแบบ ดังนี้ รูปแบบที่ 1 เป็นลักษณะที่พบมากที่สุด 3 แห่ง คือ การตั้งศาลพระภูมิที่ส่วนใหญ่เป็นศาลทรงจัตุรัสส่วนยอดปราสาทในตำแหน่งเดียวกับศาลเทพเจ้าฟ้าดิน (ดูในภาพที่ 6) เมื่อพิจารณาจากป้ายบนศาลเจ้าทุกแห่งปรากฏป้าย “天地父母” ภาษาจีนกลางอ่านว่า เทียนตี้ฟู่หมู่ แต่ใจอ่านว่า ทีตี้เป๋อ๊อ แปลว่า ฟ้าดินผู้เป็นพ่อและแม่ ซึ่งคนจีนมีความเชื่อว่าการดำรงอยู่ของมนุษย์ต้องเปลี่ยนไปตามฤดูกาลซึ่งเกิดจากอำนาจของฟ้า คนจีนจึงเคารพฟ้าเป็นพ่อและดินเป็นแม่ (Sikkhakosol, 2022) รูปแบบที่ 2 การตั้งศาลพระภูมิภายในบริเวณเดียวกันกับเตาเผากระดาษไหว้เจ้า พบ 2 แห่ง (ดูในภาพที่ 7) ซึ่งเตาเผาเครื่องกระดาษที่มักทำเป็นรูปน้ำเต้าถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งซึ่งมักปรากฏในศาลเจ้าและวัดจีน เตาดังกล่าวมักใช้

สำหรับจุดไฟเผากระดาษเงินกระดาษทองเพื่อส่งไปยังสรวงสวรรค์หรือเผาส่งไปให้บรรพบุรุษ (Sukmanas, 1996) รูปแบบที่ 3 การปรากฏศาลพระภูมิภายในบริเวณศาลเจ้า ปรากฏแห่งเดียว คือ ภายในศาลเจ้าปูนเกล้ากงสีพระยา (ดูในภาพที่ 8) โดยตำแหน่งของศาลพระภูมิคล้ายกับรูปแบบที่ 1 คือ ศาลพระภูมิตั้งอยู่ข้างศาลเทพเจ้าฟ้าดิน ป้ายบริเวณแท่นบูชาของศาลพระภูมิปรากฏข้อความภาษาจีน “公爺帝昭” คำว่า “公” หมายถึง เทพพระภูมิเจ้าที่เพศชาย “爺” เป็นคำเรียกยกย่องผู้ชายที่เป็นใหญ่ในบ้านและเป็นคำที่ใช้เรียกเทพเจ้าด้วย “帝” หมายถึง คำเรียกให้เกียรติเทพเจ้า “昭” หมายถึง ความชัดเจนหรือแสงที่สาดส่อง (Sodsongkrit, 2016) จากความหมายของป้ายมีความสอดคล้องกับแนวคิดของพระภูมิผู้เป็นเทวดาเพศชายคุ้มครองดูแลสถานที่ต่าง ๆ

ภาพที่ 6 ตัวอย่างศาลพระภูมิตั้งอยู่บริเวณเดียวกับศาลเทพเจ้าฟ้าดิน หัวมุมตรอกนครไทย (ปรากฏเสาแขวนตะเกียงหลังศาล)
ที่มา: ผู้วิจัย, 2566

ภาพที่ 7 ตัวอย่างศาลพระภูมิตั้งอยู่บริเวณเดียวกับศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว กลางตรอกคลองกรุง
ที่มา: ผู้วิจัย, 2566

บริเวณที่ปรากฏศาลพระภูมิ

① คือ ศาลเทพเจ้าฟ้าดิน

② คือ ศาลพระภูมิ

ภาพที่ 8 ศาลพระภูมิตั้งอยู่ภายในบริเวณศาลเจ้าปูนเกล้ากงสีพระยา

ที่มา: ผู้วิจัย, 2566

ความเชื่อทางศาสนาของชาวจีนการนับถือ 3 ศาสนาสำคัญ คือ ขงจื๊อ เต๋า และพุทธศาสนารวมกันเรียกว่า ซัมก่า ซึ่งความเชื่อดังกล่าวได้ผนวกเอาความเชื่อพื้นบ้านทั้งการถือเจ้าและการบูชาบรรพบุรุษไว้ด้วยกัน ซัมก่าหรือศาสนาจีนเข้าสู่ประเทศไทยโดยชาวจีนที่อพยพเข้ามา (Sukmanas, 1996) ขณะที่คนไทยการมีศาสนาผีเป็นแกนกลางโดยมีศาสนาพุทธและพราหมณ์เป็นเปลือกหุ้มอยู่ภายนอกของศาสนาไทย (Eoseewong, 2019) ดังนั้นการที่ชาวจีนมีคติความเชื่อเรื่องพระภูมิประจำหมู่บ้าน หมู่บ้านหนึ่งมีศาลพระภูมิแห่งหนึ่ง โดยพระภูมิเจ้าที่เป็นผู้ดูแลทุกข์สุขของชาวบ้าน (PhrayaAnumanrajadhon, 1952) ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องพระภูมิของไทยทำให้เกิดการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาระหว่างชาวจีนและชาวไทยได้เด่นชัดกว่าชาวไทยและชาวตะวันตก จึงเป็นเหตุผลการเกิดการปรากฏศาลพระภูมิและความเชื่อแบบจีนในบริเวณเดียวกัน

(1) ศาลพระภูมิทรงเรือนโบราณของไทย

(2) ศาลพระภูมิบริเวณหน้าอาคาร ปี พ.ศ. 2509

ภาพที่ 9 รูปทรงของศาลพระภูมิที่ปรากฏในแต่ละช่วงเวลา

ที่มา: (1) Phraphum chao thi จาก *Alphabetical order of Thai fine arts and hygienic documents* โดย Phinkhangoen, W., 1968. published for the funeral of Mr. Thawin Chimdi, 13 January 1968. หน้า 58-61. Liang-siang Chongcharoen Printing House. (2) Street scene with Japan Airlines Building on right, Bangkok โดย Sievers, W., 1966. Department of Trade and Industry.

เกณฑ์การพิจารณาข้อที่ 5 การปรากฏของมรดกในปัจจุบัน เกณฑ์ในข้อนี้นำไปสู่การแยกมรดกที่ยังคงอยู่กับมรดกที่หายไปแล้ว (Jhearmaneechotechai, 2022) เกณฑ์ข้อนี้สามารถอธิบายผ่านรูปทรงศาลพระภูมิที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ตามความเชื่อการตั้งศาลพระภูมิไว้ประจำเคหสถานนั้น ต้องหาเจ้าครูพระภูมิ และศาลเป็นการเริ่มต้น (Midet, 1955) รวมถึงเครื่องประดับและเครื่องอุปกรณ์อื่น เช่น ตุ๊กตาชายหญิง ข้างและม้ากระดาด ละครยก ตุ๊กตาชายหญิง เป็นต้น (Yimkamphu & Phenrat, 1964) ดังภาพที่ 9 (1) ทั้งนี้ ศาลพระภูมิเสาดเดียวมีมาแต่โบราณและเมื่อเคยทำกันมาเป็นเสาดเดียว จึงเกิดเป็นประเพณีว่าศาลพระภูมิต้องมีเสาดเดียวเสมอไป ถ้าศาลเป็นสี่เสาดถือว่าไม่ใช่ศาลพระภูมิ (Satiankoset, 1971) ศาลที่มีสี่เสาดหรือศาลปลูกลงพื้นโดยไม่มีเสานั้นตรงกับลักษณะของศาลเจ้าที่ (Chaiyapotpanit, 2017) ส่วนความสูงของศาลพระภูมินั้นต้องสร้างให้ได้ระดับสายตา แต่ต่างจากศาลเพียงตา คือศาลพระภูมิมีความถาวรมากกว่า ส่วนรูปทรงของศาลสมัยก่อนสร้างขึ้นอย่างง่าย ไม่วิจิตรพิสดารเหมือนปัจจุบัน โดยนิยมเอาไม้มาต่อหยาบ ๆ ทำเป็นฝา 3 ด้าน ด้านหนึ่งเปิดโล่ง มีหลังคาแบบง่าย อีกประเภททำจำลองบ้านหรือเรือนไทยเล็ก ๆ ดังนั้นศาลพระภูมิจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับตัวเรือน (Pinthasut, 1970) ศาลพระภูมิเรือนไม้ทรงหลังคาลั่วหลังเล็กนั้นหาได้ยากเพราะเปลี่ยนเป็นคอนกรีต นอกจากนั้นยังพลิกแปลงทรงเป็นศาลาตรีมุข จตุรมุข เป็นยอดปราสาท (KlauaymaiNaAyudhya, 1971) เช่นเดียวกับภาพถ่ายศาลพระภูมิ บริเวณหน้าอาคารสายการบิน Japan Airlines ตรงข้ามโรงแรมมณเฑียร ถนนสุรวงศ์ ปี พ.ศ. 2509 ปรากฏศาลที่มีรูปทรงเป็นจตุรมุข ไม่ประดับยอด

(ดูในภาพที่ 9 (2)) การมีศาลพระภูมิหลายรูปแบบนั้นเกิดจากการออกแบบและผลิตขึ้นโดยร้านจำหน่ายศาลพระภูมิ รูปแบบของสถาปัตยกรรมไทยในกลุ่มของวัดและวัง ถือเป็นเอกลักษณ์เดิมที่ร้านจำหน่ายศาลพระภูมิในช่วง 60 ปีที่ผ่านมาจัดทำมาตั้งแต่เริ่มกิจการ ซึ่งรูปแบบเริ่มต้นจากศาลพระภูมิแบบพระอุโบสถและรูปแบบทรงจตุรมุข ส่วนยอดปราสาท ก่อนพัฒนารูปแบบเป็นศาลพระภูมิรูปแบบพระปรางค์ 3 ยอด และพระปรางค์ยอดเดียวในเวลาต่อมา (Kladsap, 2012) ดังนั้นรูปทรงศาลพระภูมิที่ปรากฏในเขตบางรักปัจจุบัน (ดูในภาพที่ 10) เป็นรูปแบบที่วิวัฒนาการขึ้นช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา

ศาลทรงเรือนไทย

ศาลทรงอุโบสถ

ศาลทรงซุ้มวิมาน

ศาลทรงปรางค์ 3 ยอด

ศาลทรงปรางค์
ยอดเดียวศาลทรงจตุรมุข
ไม่มีส่วนยอดศาลทรงจตุรมุข
ส่วนยอดปราสาทศาลทรงจตุรมุข
ส่วนยอดปราสาท

ภาพที่ 10 รูปทรงของศาลพระภูมิที่เป็นมรดกเมืองสามัญ เขตบางรัก

ที่มา: ผู้วิจัย, 2566

ผลการพิจารณาด้วยเกณฑ์มรดกเมืองสามัญข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ศาลพระภูมิเขตบางรักสามารถเป็นมรดกเมืองสามัญซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมรูปแบบหนึ่งได้ เนื่องจากมีคุณสมบัติเป็นไปตามเกณฑ์การพิจารณาทั้ง 5 ข้อ โดยศาลพระภูมิที่เป็นมรดกเมืองสามัญ มีจำนวนทั้งสิ้น 67 แห่ง การปรากฏขึ้นของตำแหน่งศาลพระภูมิสอดคล้องกับการขยายตัวของพื้นที่เมือง โดยเฉพาะพื้นที่ที่อยู่อาศัยที่เป็นบ้านเดี่ยวและตึกแถว กล่าวคือ ก่อนปี พ.ศ. 2500 ภายหลังการตัดถนนเจริญกรุงพื้นที่เมืองขยายตัวตามแนวถนนและริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นสำคัญ อีกบริเวณคือตามแนวคลองผดุงกรุงเกษมที่ขยายตัวต่อมาจากย่านตลาดน้อย ภายหลังปี พ.ศ. 2500 ถึงช่วงปี พ.ศ. 2517 ถนนสายใหม่ตัดขึ้น ภายหลังถนนเจริญกรุง เช่น ถนนสีลม ถนนสาทร ถนนสุรวงศ์ ถนนเดโช ถนนสี่พระยา เป็นต้น ทำให้เกิดการพัฒนาคู่แฝงริมถนนสายดังกล่าว รวมถึงบริเวณอื่น ๆ เช่น ซอยสะพานเตี้ย ตรอกคลองกรุง ซอยวัดแก้วฟ้า ซอยเพชรพลอย ซอยพุทธโอสถ ซอยสันติภาพ เป็นต้น ศาลพระภูมิจึงปรากฏขึ้นอย่างกระจายตัวพร้อมกับอาคารในแต่ละช่วงเวลา แต่เนื่องด้วยบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นอาคารสถานที่ราชการและศาสนสถานขนาดใหญ่ จึงไม่ค่อยปรากฏศาลพระภูมิ

นอกจากนี้ ยังพบว่า ศาลพระภูมิในเขตบางรักสามารถจำแนกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ (1) ตำแหน่งที่ตั้งศาลพระภูมิ พบ 4 รูปแบบ ได้แก่ ศาลพระภูมิหน้าอาคาร ศาลพระภูมิตั้งอยู่บนพื้นที่ถนน ซอย หรือตรอก ศาลพระภูมิตั้งอยู่บนอาคารบริเวณระเบียงหรือดาดฟ้า และศาลพระภูมิตั้งอยู่ข้างอาคาร (2) ทิศทางการหันของศาลพระภูมิ พบว่ายังคงปรากฏการตั้งศาลตามความเชื่อเรื่องทิศมงคลทั้ง 6 ทิศในพื้นที่ โดยทิศตะวันออก ทิศเหนือ และทิศใต้เป็นทิศมงคลที่นิยมตั้งศาลพระภูมิมากที่สุด นอกจากนี้ยังพบว่าความเชื่อเรื่องสถานะเจ้าของบ้านและทิศมงคลนั้นไม่สัมพันธ์

กันแล้วตามบริบทความเป็นเมือง ทิศตะวันตกตามความเชื่อเป็นทิศของพระภูมิประจำสวน ไร่นา แต่ปัจจุบันทิศดังกล่าวเป็นที่ตั้งของศาลพระภูมิบริเวณหน้าอาคารบ้านพักต้นซอยและท้ายซอยตึกแถว (3) รูปทรงศาลพระภูมิ พบ 8 รูปแบบในปัจจุบัน โดยศาลทรงจตุรมุข ส่วนยอดปราสาท (คล้ายปราสาทพระเทพบิดร) เป็นรูปทรงที่นิยมตั้งมากที่สุด รองลงมาคือ ศาลทรงปราสาทยอดเดียว และศาลทรงอุโบสถ ซึ่งรูปทรงเหล่านี้เป็นรูปทรงที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ในช่วงเวลา 60 ปีที่ผ่านมา จากรูปทรงเดิมที่ทำคล้ายเรือนไทยโบราณซึ่งปรากฏไม่มากในปัจจุบัน ศาลพระภูมิในเขตบางรักปัจจุบันจึงมีการเปลี่ยนแปลงจากความเชื่อเดิม ทั้งตำแหน่งที่ตั้ง ทิศการตั้ง การปรับรูปทรงของศาลให้มีความวิจิตรตามความนิยม รวมถึงการผสมผสานความเชื่อของชาวไทยกับชาวจีนด้วยการตั้งศาลพระภูมิร่วมกับศาลเทพเจ้าฟ้าดิน เต่าเผือกกระต่ายไหว้เจ้า หรือภายในศาลเจ้าจีน โดยใช้หน้าที่การปกปักรักษาสถานที่นั้น ๆ ของพระภูมิตามความเชื่อร่วมกัน ลักษณะดังกล่าวสะท้อนถึงการปรับตัวและความพยายามส่งต่อและรับช่วงของมรดกทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องเทวดาอารักษ์ประจำสถานที่นั้น ๆ จากรุ่นสู่รุ่นภายใต้พื้นที่ซึ่งมีบริบทความเป็นเมืองและแหล่งรวมวัฒนธรรมที่หลากหลายอย่างชัดเจน ผ่านแนวทางการพิจารณาของมรดกเมืองสามัญในเขตบางรัก

บทสรุป

การนำเสนอศาลพระภูมิหนึ่งในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เขตบางรัก ด้วยแนวคิดมรดกเมืองสามัญสะท้อนให้เห็นคุณสมบัติในการเป็นมรดกวัฒนธรรมที่ถูกกลืนจากกระบวนการอนุรักษ์เมืองของหน่วยงานรัฐ กระบวนการอธิบายคุณสมบัติการเป็นมรดกเมืองสามัญ ประกอบด้วย การวิเคราะห์การปรากฏและการเปลี่ยนแปลงของอาคารบนแผนที่ทั้ง 3 ชุด คือ แผนที่ประวัติศาสตร์ 5 ช่วงปี ภาพถ่ายทางอากาศหรือภาพถ่ายระยะไกล (remote sensing) และแผนที่ฐานปัจจุบัน มีส่วนช่วยในการกำหนดกรอบพื้นที่สำรวจซึ่งกำหนดตามความเชื่อศาลพระภูมิจะถูกสร้างเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำสถานที่ต่าง ๆ ดังนั้นบริเวณที่มีการปรากฏหรือเกาะกลุ่มของอาคารเดี่ยว ตึกแถว ตรอกหรือซอย จึงเป็นกรอบการสำรวจตำแหน่งและข้อมูลทางกายภาพของศาลพระภูมิด้วยการเดินเท้าและสำรวจด้วยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผลการสำรวจภาคสนามซึ่งถือเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ (empirical evidence) มีความสอดคล้องกับบริเวณที่กำหนดเป็นกรอบไว้ คือ พบศาลพระภูมิประจำอาคารโดยตั้งอยู่บริเวณด้านหน้า ด้านข้างอาคาร บนระเบียงหรือดาดฟ้าอาคาร และศาลพระภูมิที่ตั้งอยู่ในพื้นที่สาธารณะ คือ พื้นที่ตรอก ซอย หรือถนน กระบวนการต่อมาคือการพิจารณาด้วยเกณฑ์ทั้ง 5 ข้อ คือ ระยะเวลา การพัฒนาโดยคนสามัญ ความซ้ำหรือการเกาะกลุ่มการปรับตัวเข้ากับความเป็นเมือง และการปรากฏตัวอยู่ในปัจจุบัน พบศาลพระภูมิที่มีคุณสมบัติในการเป็นมรดกเมืองสามัญครบทั้ง 5 ข้อ จำนวน 67 แห่ง จาก 154 แห่ง เกณฑ์การพิจารณาที่มีความยากในการศึกษาครั้งนี้ คือ เกณฑ์การพิจารณาระยะเวลา เนื่องจากศาลพระภูมิเป็นสิ่งปลูกสร้างขนาดเล็กไม่มีการบันทึกในแผนที่ประวัติศาสตร์และมักไม่มีการบันทึกข้อมูลการก่อสร้าง แต่ตามความเชื่อศาลพระภูมิเมื่อสร้างอาคารใดขึ้นศาลพระภูมิต้องสร้างขึ้นในเวลาเดียวกันหรือในระยะเวลาใกล้เคียง ดังนั้นการศึกษาครั้งนี้จึงใช้ระยะเวลาที่มีการสร้างอาคาร ตรอก ซอย หรือถนน หรือปรากฏขึ้นบนแผนที่เป็นตัวกำหนดอายุศาลพระภูมิ โดยศาลพระภูมิที่มีอายุมากกว่า 50 ปี ถือว่ามีคุณสมบัติในข้อนี้ วิธีการผลิตและวัสดุที่ใช้สร้างศาลพระภูมิทำให้ศาลพระภูมิมีความคงทนสามารถตั้งอยู่เป็นระยะเวลานาน รวมถึงการดูแลรักษาเมื่อศาลพระภูมิเกิดการชำรุดตามธรรมชาติหรือเกิดอุบัติเหตุเจ้าของอาคารจะซ่อมหรือเปลี่ยนใหม่แทนที่ของเดิม ทั้งนี้ การสร้างใหม่ถือเป็นวิธีการที่ยอมรับได้ในการอนุรักษ์มรดก เมื่อมรดกถูกทำลายจากอุบัติเหตุหรือภัยพิบัติทางธรรมชาติ การสร้างใหม่ไม่เพียงแต่ฟื้นฟูรูปลักษณ์ภายนอกและคุณค่าทางประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังช่วยฟื้นคืนสภาพเศรษฐกิจสังคมและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้กลับคืนมาภายหลังช่วงเวลาแห่งความเสื่อมโทรม (Petti et al., 2018) ดังนั้นศาลพระภูมิจึงสามารถเป็น

มรดกที่สะท้อนการเปลี่ยนผ่านตามกาลเวลา ไม่เพียงเท่านั้นการซ่อมแซมและเปลี่ยนใหม่สะท้อนการส่งต่อและสืบทอดความเชื่อจากรุ่นสู่รุ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ ความเป็นเมืองไม่ได้ส่งผลให้สืบทอดความเชื่อเรื่องศาลพระภูมิหยุดชะงัก แต่ความเป็นเมืองส่งผลให้ผู้ที่มีความเชื่อเรื่องศาลพระภูมิเกิดการปรับตัวในตำแหน่งการตั้งศาลพระภูมิที่มีความหลากหลาย ไม่ใช่แค่ตั้งบนพื้นดินบริเวณเคหสถานเท่านั้น แต่ปรากฏทั้งบนระเบียงหรือคานฟ้าของอาคาร บนพื้นที่สาธารณะ (ท้ายตรอก ซอย หรือมุมถนน) สะท้อนถึงความพยายามสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อแม้อยู่ในเมืองที่มีพื้นที่จำกัด นอกจากนี้ ความเป็นเมืองของเขตบางรักยังเป็นพื้นที่ตั้งถิ่นฐานของคนหลากหลายเชื้อชาติและวัฒนธรรม โดยการศึกษานี้ได้แสดงให้เห็นถึงความผสมผสานทางวัฒนธรรมของความเชื่อที่มีความใกล้เคียงกัน คือ การตั้งศาลพระภูมิในบริเวณเดียวกับศาลเจ้าจีน โดยกระบวนการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวทำให้มรดกสามารถอยู่รอดและรักษาบทบาททางสังคมและเมืองไว้ได้ (Oyarzun, 2017)

ดังนั้นการศึกษาศาลพระภูมิ เขตบางรัก ด้วยมุมมองมรดกเมืองสามัญ จึงถือเป็นกรณีศึกษาสำหรับชุมชนหรือเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานและได้รับอิทธิพลจากความเป็นเมืองหรือมีความเป็นพหุวัฒนธรรมสามารถนำแนวคิดมรดกเมืองสามัญไปประยุกต์ใช้และค้นหาวัฒนธรรมที่พัฒนาขึ้นโดยคนธรรมดาทั่วไปของสังคมซึ่งถูกกลืนจากการอนุรักษิ์ให้นำมาสู่การศึกษา การอธิบายต่อสาธารณะถึงความสำคัญของวัฒนธรรมดังกล่าวที่มีส่วนช่วยให้ลดความเสี่ยงต่อการสูญหายทางวัฒนธรรมไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชุมชนในอนาคต

References

- Ahmad, Y. (2006, May). The scope and definitions of heritage: From tangible to intangible. *International Journal of Heritage Studies*, 12(3), 292-300.
- Ambhanwong, S. (1995). *Phraphum chao thi* (3 rev. ed.). The Khurusapha Trade Organization.
- Brereton, J. P. (1987). Sacred space. In L. Jones (Ed.), *Encyclopedia of religion* (2 nd. ed., Vol. 12, pp. 7978-7986). Thomson Gale.
- Carr-Gomm, P. (2008). *Sacred places: Sites of spiritual pilgrimage from Stonehenge to Santiago de Compostela*. Quercus.
- Chaiyapotpanit, A. (2017). *Gods in the Chinese Shrines of Bangkok: Their styles, related beliefs and relationship with the Chinese communities*. Research and Development Institute, Silpakorn University.
- Davidson, K. (1996). *Spirit house worship in Bangkok's modern context* [Unpublished master thesis]. Chulalongkorn University.
- Duke, P., & Bunnag, P. (1986). *The Chinese community in Bangkok: Continuity and changes*. The Institute of Thai Studies Academic Affairs, Chulalongkorn University-The Ford Foundation.
- Eoseewong, N. (2019). Buddhism-Brahmanism-Animism or Animism-Brahmanism-Buddhism? In K. Uitekkeng, V. Panich, & S. Laomanacharoen (Eds.), *Animism-Brahmanism-Buddhism in Thai religion*. Nata-Haek.
- Hoskin, J. (1992). *A guide to Thailand*. Asia Books.
- Jhearmaneechotechai, P. (2022). Selection criteria of ordinary urban heritages through the case of Bangrak, a multi-cultural & old commercial district of Bangkok. *Nakhara: Journal of Environmental Design and Planning*, 21(2), 1-29.
- Kaewsonthi, A. (1950). Phraphum chaothi. In *Seven numbers scripture and the horoscope consideration* (pp. 48 - 57), published for the funeral of Mr.Khian and Mrs.Phut Kaewsonthi, 5 Febuary 1950. Wittayakorn.
- Kladsap, W. (2012). *Management of land-spirit shrine in Bangkok* [Unpublished master thesis]. Silpakorn University.
- Klauaymai na Ayudhya, T. (1971). *Bòt kwaam laang réuang (chút tée sŏng): Săan làk bân*. In published for the funeral of Mrs. Toem Klauaymai na Ayudhya, at Wat Thep Sirin Tharawat cemetery, 18 May 1971. Aksorn Siam.
- Midet, R. (1955). *Mythology and installation of the phra phum shrine*. In published for the funeral of the noble title Khun Pisankuruniti (Choei Chaiyakul), at Wat Prayurawongsawas cemetery, 1 May 1952. Thai Bithaya.

- Nibhatsukit, W. (2021, July-December). Changes in the Bangrak area after the construction of Charoen Krung Road during the Reign of King Rama IV-VI (1851-1925). *Journal of the Faculty of Arts, Silpakorn University*, 43(2), 1-22.
- Oyarzun, F. P. (2017). Heritage today: The art of transforming what we received from the past. *Built Heritage*, 3, 60-68.
- Papadam, M. (2017). *Heritage of the ordinary: An alternative view; Strategies for using cultural heritage sites as a driver of sustainable urban [re] development in Piraeus* [Unpublished master thesis]. Delft University of Technology.
- Petti, L., Trillo, C., & Mauro, M. D. (2018). Heritage and reconstruction: Different perspectives. In J. H. Kruhl, R. Adhikari, & U. E. Dorka (Eds.), *Living under the threat of earthquakes: Short and long-term management of earthquake risks and damage prevention in Nepal* (pp. 101-116). Springer. [https://doi.org/https://doi.org/10.1007/978-3-319-68044-6](https://doi.org/10.1007/978-3-319-68044-6)
- Phinkhanngoen, W. (1968). Phraphum chao thi. In *Alphabetical order of Thai fine arts and hygienic documents* (pp. 58-61), published for the funeral of Mr.Thawin Chimdi, 13 January 1968. Liang-siang Chongcharoen Printing House.
- PhrayaAnumanrajadhon. (1952). *Phisang thewada*. In published for the funeral of Mrs.hia Satiankoset, at Wat Makut Kasatriyaram cemetery, 1 May 1952. Phra Chan Printing House.
- PhraYannawet. (1951). Soroj-Puram scripture for construction house and fence. In *the cremation of Mr.Suk Suk-choti (Phra Yannawet) 16 December 1951* (pp. 33-35). Thai-Khasem Printing House.
- Pinthasut, W. (1970). *Phraphum chao thi* [Unpublished graduate thesis]. Silpakorn University.
- Podder, A. K., Hakim, S. S., & Bosu, S. P. (2018). Ordinary heritage. *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, 12(2), 334-346.
- Sapu, S. (2018). The vernacular city as ordinary cultural heritage. *Journal of Mekong Societies*, 14(2), 63-90.
- Satiankoset. (1971). *Thai traditions study*. <http://www.openbase.in.th/files/satienbook032.pdf>
- Sievers, W. (1966). *Street scene with Japan Airlines Building on right, Bangkok*. In nla.obj-161445885 (Ed.). Department of Trade and Industry.
- Sikkhakosol, T. (2022, January 28). *What do Chinese people worship during Chinese new year and other Chinese festivals? and why worship?* SILPA-MAG.com. https://www.silpa-mag.com/culture/article_82052
- Sirisakdamkeong, P. (2006). *Multiculturalism*. Peace Resource Collaborative.
- Smith, L. (2015). Intangible heritage: A challenge to the authorised heritage discourse? *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 40, 133-142.

- Sodsongkrit, M. (2016). *An inscription of Chinese religious places in Ubon Ratchathani province*. Ubon Ratchathani University Printing House.
- Sowanee, W. (2010). Meaning and sense of Thai sacred places. *DEC journal, Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University*, 3, 4-18.
- Sukmanas, N. (1996). *The beliefs in Feng-Shui as a way of life of Chinese Thais in Bangkok* [Unpublished master thesis]. Chulalongkorn University.
- Tapananont, N., Chantachot, P., & Chiamprasert, A. (2016, December). Shophouses and present-day living. *Academic Journal of Architecture, Chulalongkorn University*, 63, 69-84.
- UNESCO. (2022). *Basic texts of the 2003 convention for the safe guarding of the intangible cultural heritage* (2022 Edition ed.). <https://ich.unesco.org/en/basic-texts-00503>
- Yimkamphu, T., & Phenrat, P. (1964). *The manual for phra phum and details of installation, worship, and sacrifice*. Kasembannakij.